

УДК: 494.347
DOI: 10.35254/bsu/2023.65.56

Мурзакматова Н.
Кыргыз-Түрк «Манас» университетини

“АЛТЫН КӨПҮРӨ” ОКУУ КИТЕБИНДЕГИ ОКУП ТҮШҮНҮҮ ЖАНА АНЫН ИЛИМИЙ МЕТОДИКАЛЫК НЕГИЗДЕРИ

Кыскача мазмуну

Бөтөн тилдүү жарандарга кыргыз тилин окутуп үйрөтүү аз гана жылдардан бери колго алынса да белгилүү деңгээлдерде практикалык иштер жасалып, айрым тажрыйбалар өркүндөп, ишке ашырылууда. Бул багытта республикабызда эки агым менен иш жүргүзүлүп келе жатат. Биринчиси, кыргыз тилин көп жылдардан бери республикада жашаган орус тилинде сүйлөгөн контингенттерге үйрөтүү багыты, ал эми экинчиси, кыргыз тилин бөтөн тил катары окуп, үйрөнүүнү каалаган чет өлкөлүктөр үчүн үйрөтүүнүн чет өлкөлүк окутуу системасы жана методикасы болуп саналат. Бул макалада бул эки багыт бири-биринен абдан эле айырмаланып турары жөнүндө айтылат. Ошондой болсо да, бул жерде эки багытта тең колдонулган Окуп түшүнүү методикасынын айрым илимий-теориялык, маселелерине токтолуп, аны жүргүзүүнүн усул-ыкмаларына кайрылдык.

Түйүндүү сөздөр: бөтөн тил, кыргыз тили, тажрыйба, окутуу, методика, окуп түшүнүү, чет өлкөлүктөр, окутуу системасы, багыт, жөндөмдөр.

Мурзакматова Н.
КТУ «МАНАС»

МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОНИМАНИЯ ПРОЧИТАННОГО МАТЕРИАЛА В УЧЕБНИКЕ “АЛТЫН КӨПҮРӨ”

Аннотация

В статье рассказывается о методологических основах понимания прочитанного материала в учебнике “Алтын көпүрө”, посвященному изучению кыргызского языка иностранными студентами. Обучение кыргызскому языку иноязычных граждан ведется уже несколько лет, но на определенных уровнях ведется практическая работа, нарабатывается и внедряется определенный опыт. В этом направлении в нашей республике работа ведется в два потока. Первое – это направление обучения кыргызскому языку русскоязычных контингентов, много лет проживающих в республике, а второе – зарубежная система обучения и методика обучения кыргызскому языку иностранцев, желающих читать и учиться. Это как иностранный язык. В данной статье показано, что эти два направления сильно отличаются друг от друга. Тем не менее, здесь мы затронули некоторые научно-теоретические вопросы использования метода «Понимание прочитанного» в обоих направлениях и обратились к методам его реализации.

Ключевые слова: новые методы обучения, технические средства, системы оценки, электронная версия, системы обучение, направление, иностранные студенты.

Murzakmatova N.
KTU “MANAS”

METHODOLOGICAL BASIS FOR UNDERSTANDING IN THE TEXTBOOK “ALTIN KOPURO”**Abstract**

Although the teaching of Kyrgyz language to foreign-speaking citizens has been undertaken for a few years, practical work is being done at certain levels, some experiences are being developed and implemented. In this direction, work is being carried out in two streams in our republic. The first is the direction of teaching the Kyrgyz language to the Russian-speaking contingents who have been living in the republic for many years, and the second is the foreign teaching system and methodology of teaching the Kyrgyz language to foreigners who want to read and learn it as a foreign language. This article shows that these two directions are very different from each other. Even so, here we touched upon some scientific and theoretical issues of the Reading Comprehension method used in both directions, and turned to the methods of its implementation.

Keywords: foreign language, Kyrgyz language, experience, teaching, methodology, reading comprehension, international students, education system, directions.

Бөтөн тилдүү жарандарга кыргыз тилин окутуп үйрөтүү аз гана жылдардан бери колго алынса да белгилүү деңгээлдерде практикалык иштер жасалып, айрым тажрыйбалар өркүндөп, ишке ашырылууда. Кыргыз тили Кыргыз республикасынын мамлекеттик тили катары билим берүү мекемелеринин бирдик баскычтарында бала бакчаларынан баштап, жогорку окуу жайларына чейин окутула баштады. Мындан сырткары анын тармактарыбоюнча теориялык, практикалык, методикалык багыттагы ар кандай илимий изилдөөлөр жүргүзүлүүдө. Мына ушулардын негизинде республикабызда кыргыз тилин үйрөнүүгө илимий методикалык колдонмолор жарыкка чыгып, тил үйрөнүүчүлөр үчүн ыңгайлуу шарттар түзүлүүдө. Чет өлкөлүктөр жана орус тилинде билим алган кыргыз жаштарына кыргыз тилин үйрөтүүдө “Манас” университетинин Чет тилдер жогорку мектебинин кыргыз тили мугалимдери тарабынан алгылыктуу иштер аткарылып келе жатат. Буга мисал катары 2016-жылы жарык көргөн Чет элдиктерге кыргыз тилин окутуп үйрөтүүдө жаңыча эл аралык стандарттардын негизинде “**Алтын көпүрө**” (A1, A2, B1, B2, C1) окуу жа көнүгүүлөр китебин көрсөтө алабыз. “**Алтын көпүрө**” окуу китеби баштапкы чыккан окуу комплекстеринен айырмаланып, кыргыз тилин үйрөтүүдө дүйнөдө колдонулуп жаткан жаңыча усул-ыкмаларды б.а. Европалык стандартка ылайыкташтырылып иштелип чыккан.

“Алтын көпүрө” окуу китеби аркылуу сабак өтүүдө студенттердин кыргызча сүйлөй алуу, окуганын, укканын, көргөнүн түшүнүү, дилбаян жазуу жөндөмдүүлүктөрүн шыктандыруучу өзгөчө ыкмалар киргизилип, тил үйрөнүүчүлөргө тартууланды. Эми сиздердин назарыңыздарды Окуп түшүнүү тексттери менен иштөөнүн жолдоруна бурайын.

Окуп түшүнүү деген түрдү, процессти жалпы жонунан төрт этапка бөлүүгө болот. Алар:
1. Окуп түшүнүү материалын даярдоо этабы. 2. Окуп түшүнүү материалдарын аудиторияга

жеткирүү этабы. 3. Окуп түшүнүү материалын аудиториянын кабыл алуу этабы. 4. Окуп түшүнүү материалын аудиториянын кайталап иштеп берүү этабы. (натыйжа жана баалоо)

Окуп түшүнүү тексттери окутуучу тарабынан темага ылайыкталып тандалып, иштелип чыгат. Текстте жаңы сөздөр, сөз айкаштары, макал-лакаптар, фразеологизмдер камтылып, иштөө процессинде окутуучу студенттерге аларды түшүндүрүп берүүгө тийиш. Окутуунун бул түрү тилди үйрөтүү багытында үйрөнүүчүнүн чет тилин түшүнө билүү, өздөштүрө билүү, окуп түшүнгөнүнө дал келген жоопту ошол тилде туура, так жаза билүү көндүм-жөндөмдөрүн өстүрүү максаттарын ишке ашырууга багытталган. Окуп түшүнүү окутуучунун, белгилүү бир тема боюнча даярдаган текстин дыккаттык менен окуп, түшүнүп, түшүнгөнүн берилген тесттик тапшырмалардагы туура жоопторун белгилеп берүү көндүмдөрүн камсыз кылат. Мындан тышкары, баса белгилеп айта кетчү дагы бир нерсе, тил үйрөтүүдөгү иш-аракеттер жакшы жыйынтык бериши үчүн сабактын натыйжалуулугун арттыруу максатында ар бир мугалим тынымсыз изденүү менен тил үйрөтүүнүн ыгын, жолун табуусу керек. Менимче, бул - ар бир мугалимдин милдети.

Кыргыз тилин чет тили катары үйрөтүүнүн максаты – жогорудагы көндүм боюнча алганда тил үйрөнүүчүнү окуп чыккан тексттердин мазмунун түшүнүүгө, кандайдыр бир тема боюнча эркин сүйлөй алууга, өз оюн эркин түшүндүрүп, эркин жаза алууга көнүктүрүү болуп эсептелет. Окуп түшүнүү материалдарын колдонуу негизинен, тил үйрөнүүчүнүн өз алдынча иштей билүү жөндөмдүүлүгүн арттырып, тил үйрөнүүдө эркин ой жүгүртө алууга, лексикалык сөз каражатын байытууга, грамматикалык материалдарды терең өздөштүрүүгө кандайдыр бир маалымат камтылган текстти түшүнүүсү аркылуу жетишүүсүн шарттайт.

Эми өзүбүз сыймыктанган, колубуздагы эмгегибиз болгон «Алтын көпүрө» окуу топтомундагы материалдар Европалык тил үйрөтүү портфолиосундагы беш деңгээлге (A1, A2, B1, B2, C1) ылайыкташтырылып даярдалган. Ушунун негизинде окуп түшүнүүнүн материалдары да жогоруда көрсөтүлгөн беш тепкичте деңгээлдерине жараша жөнөкөйдөн татаалга карата бөлүштүрүлүп, ошого ылайык суроо-тапшырмалар, тесттер иштелип чыккан. Тандалып алынган тексттердеги лексикалык, грамматикалык материалдар программа боюнча өтүлүп жаткан темага шайкеш келет же ага жакындатылып түзүлөт. Текстте кездешкен жаңы лексикалык сөз каражаттары сөздүк формасында көнүгүү- тапшырмаларынын башына жазылып, ага окутуучу тарабынан түшүндүрмө берилет. Ар бир деңгээлдин баскычтарына жана окуучулардын билим деңгээлине ылайык тексттердин көлөмү артып, ага байланыштуу көнүгүүлөрдүн (тесттик тапшырмалардын) түрлөрү татаалдаштырылып түзүлүп жүрүп отурат. Мындан тышкары окуп түшүнүү материалдары тил үйрөнүүчүнүн тилди өздөштүрүү деңгээлин басымдуу түрдө тексттик көнүгүүлөр аркылуу өлчөйт.

Окуп түшүнүүнүн тексттери жөнөкөйдөн оорго, жеңилден татаалга карай түзүлдү. Тактап айтканда 2016-жылы жарык көргөн “Алтын көпүрө” окуу китебинде тексттер

башталгыч, орто, жогорку деңгээлге жараша тандалып алынган.

Окуп түшүнүүнүн тексттеринин түзүлүшү (жөнөкөйдөн татаалга карай)

БАШТАЛГЫЧ КУРС (1-баскыч)----- A1 ДЕҢГЭЭЛ, A2 ДЕҢГЭЭЛ
ОРТО КУРС (2-баскыч)----- B1 ДЕҢГЭЭЛ, B2 ДЕҢГЭЭЛ
ЖОГОРКУ КУРС (3-баскыч)----- C1 ДЕҢГЭЭЛ

Башталгыч курста (1-баскыч) A1 1-деңгээл.

Жаңыдан тил үйрөнө баштагандар үчүн башталгыч курста көлөмү чакан жөнөкөй тексттер жогоруда баса белгилегенимдей эле, окуп түшүнүүгө тандалып алынып, ага ылайык тесттик суроолор жана көнүгүүлөр түзүлөт. Мындай окуп түшүнүү тексттери программа боюнча бөлүнгөн саатка ылайык ар бир темада 2 -3жолу иштетилиши мүмкүн:

Сабактын темасы:		Окуп түшүнүү боюнча тексттер
1-тема	Таанышуу	1. Саламдашуу 2. Таанышуу; Таанышалы
2-тема	Убакыт	1. Дем алыш күндөрүм 2. Унутулгус бир күн
3-тема	Үй-бүлө	1. Менин үй-бүлөм 2. Эрдинчтин үй-бүлөсү
4-тема	Кесип	1. Апам менен атамдын кесиби 2. Кызыктуу кесиптер
5-тема	Үй	1. Менин кыялымдагы үй; Биздин батир 2. Кызыктуу кесиптер
6-тема	Соода-сатык	1. "Берекет кафеси"; Кичине машинелер 2. Байым десең, төө куш бак!
ж.б.у.с.		

Окуп түшүнүү тексттери боюнча иштетилүүчү көнүгүүлөрдүн түрлөрүнө:

- Логикалык ой жүгүртө билүүгө багытталган тапшырмалар;
- тексттеги лексикалык сөз каражаттарды түшүнгөнү боюнча өздөштүрүүгө багытталган тапшырмалар;
- өтүлгөн грамматикалык материалдарды бышыктоого багытталган тапшырмалар
- тил үйрөнүүчүнүн тексти кабылдоосун жана түшүнгөнүн текшерүүгө багытталган тапшырмалар кирет.

Окуп түшүнүү тексти боюнча түзүлгөн суроо-тапшырмалар

- А тапшырмасында – Маалыматтардын текстте бар же жок экендигин белгилөө;
- Б тапшырмасында – Сүйлөмдөрдү тексттеги ирети боюнча (1,2,3,4,5) белгилөө;
- В тапшырмасында – Бош орундарды толуктоо;
- Г тапшырмасында – Мааламаттардын туура же ката экенин белгилөө;
- Д тапшырмасында – сүйлөмдөрдүн ичинен тексттин мазмунуна туура келбегенин белгилөө;
- Е тапшырмасында – Сүйлөмдөрдөн ичинен тексттин мазмунуна туура келгенин белгилөө;
- Ё тапшырмасында – Сөз айкаштарын мааниси боюнча бириктирүү.

Жогорку көнүгүүлөрдүн «А» бөлүмүндөгү тапшырмасы маалыматтардын текстте бар же жок экендигин окулган текст боюнча белгилеп берүү талап кылынат. «Б» бөлүмүндөгү тапшырмада сүйлөмдөрдү тексттеги ирети боюнча окуп түшүнгөндөрүнө жараша белгилеп берүүлөрү талап кылынат. «В» бөлүмүндө болсо, сүйлөмдүн ичиндеги бош орундарды варианттарда берилген сөз айкаштарынын ичинен кайсынысы дал келсе, ошол сөздү таап белгилөө талап кылынат. «Г» бөлүмүндө маалыматтардын туура же ката экендигин белгилөөсү талап кылынат. «Д» бөлүмүндө берилген варианттардын ичинен тексттин мазмунуна туура келбегенин белгилөө талап кылынса, «Е» бөлүмүндө, варианттардын ичинен тексттин мазмунуна туура келгенин белгилөө талап кылынат. Ал эми «Ё» бөлүмүндө, берилген сөз айкаштарын мааниси боюнча бириктирүү талап кылынат.

Текстке суроо түзүүдө эске алынуучу дагы бир жагдай, берилген суроо-тапшырмалар бирин-бири кайталабагандай болуп түзүлүшү керек.

Окуп түшүнүү тексттерин иштетүүнү жолдору**А. Окуп түшүнүү тексттерин сабакта көнүгүү катары иштетүү:**

Окуп түшүнүү материалдарын көнүгүү иштери катары дарсканада иштөөгө мүмкүн. Ага 45 мүнөттүк убакыт бөлүнүп, даярдалган тексттер студенттерге сабак башталары менен таратылат. Студент 45 мүнөттүн ичинде окуп түшүнүү боюнча даярдалган тапшырмаларды иштеп бүтүшү керек. 45 мүнөт аяктаган соң мугалим иштелген окуп түшүнүү баракчаларын текшерүү үчүн жыйнап алат.

Б. Окуп түшүнүү тексттерин сынак материалы катары иштетүү.

Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин Даярдоо курсунун студенттери бир жылда 5 жолу сынак тапшырышат. Ал сынактар жогоруда айтылган 5 деңгээлдин (А1 деңгээли, А2 деңгээли, В1 деңгээли, В2 деңгээли жана С1 деңгээлдери боюнча) ар бири окутулуп бүткөндө, баланын чет тилин канчалык деңгээлде өздөштүргөндүгүн аныктоо максатында өткөрүлөт. Мында ар бир студент билим деңгээлин сыноо үчүн тапшырмаларды өз алдынча иштеп, аткарат. Иштин бул түрү сынак түрүндө өткөрүлүп, суроолорго жазган жооптору боюнча окуучунун билим деңгээли аныкталат.

Сынак материалы 60 мүнөттүн ичинде, мугалимдин көзөмөлү астында иштетилип, жыйналып алынат.

В. Окуп түшүнүү тексттерин тапшырма катары иштетүү.

Окуп түшүнүү тексттерин тапшырма катары иштетүү негизинен окуу процесси учурунда ишке ашат. Студенттер чет тилин үйрөтүүдө бир эле окуп түшүнүү тексттерин иштөө менен гана чектелип калбастан мындан башка дагы угуп түшүнүү, дилбаян жазуу, оозеки монолог, диалог сыяктуу башка жөндөмдөрдү да өздөштүрүп, аларга да тил үйрөтүүдө саат бөлүнөт.

Окуп түшүнүү көнүгүүлөрүн иштетүү, текшерүү жана баалоо

- Окуп түшүнүү материалдары 45-50 мүнөттүн ичинде иштетилет.
- Окуп түшүнүү иши 25/17 балдык система боюнча бааланат.
- 25 балл тапшырмалардын санына татаалдыгына жараша бөлүштүрүлөт.

А1

2-тема: Убакыт

Окуп түшүнүү

Бош убактымды кантип өткөрөм?

Ар бир адамдын өзүнө жаккан иши жана аны жасаш үчүн бир аз бош убактысы болот. Мен окуучу болгондуктан, бош убактым өтө аз. Гимназияда окуйм. Бул жерде жакшы окуган балдар гана билим алышат. Сабактар өтө кыйын. Эгер бааларың жаман болсо, окуу жылынын аягында гимназиядан чыгарыласың. Ошол себептен жекшемби күндөрү гана бошойм.

Жайында бош убактым болсо, таза абада эс алам. Кээ бир балдар бош болсо эле компьютерде оюн ойношот. Мен андай кылбайм. Бирок күз, кыш жана жаз мезгилдеринде көбүнчө компьютерде иштейм. Себеби кээ бир сабактар үчүн интернет керек.

Жекшемби күндөрү апама жардам берем, телевизор көрөм, же болбосо досторум менен кезигем. Себеби досторумду кээде көпкө көрбөйм. Баарыбыз бир мектепте окубайбыз, ошондуктан тез-тез көрүшө албайбыз. Мындан башка мен музыка укканды жактырам. Бош убактым болсо музыка угам, же комуз чертем. Комузда 7-8 күү черткенди билем.

Эгер жуманын ичинде сабактардан көп тапшырма аткарып, аз уктаган болсом, анда бош убактымды бир аз башкача өткөрөм. Башкача айтканда, жөн гана эс алам, түшкө чейин уктайм. Менин оюмча, биз иш күндөрү аябай чарчайбыз. Ошондуктан бош убактыбызды көңүлдүү жана пайдалуу өткөрүүгө аракет кылышыбыз керек.

А1 БАСКЫЧЫ

2-тема: Убакыт

Окуп түшүнүү

Бош убактымды кантип өткөрөм?

А. Маалыматтардын текстте бар же жок экендигин белгиңиз.

		Бар	Жок
1.	Гимназиядагы окуучулардын жашоосу		
2.	Кыздын досторунун эс алуу күндөрү		
3.	Жекшемби күндөрү кылган иштери		
4.	Канча күн мектепке барары		
5.	Мектебинин үйүнө жакын же алыс экени		

Б. Сүйлөмдөрдүн тексттеги ирети боюнча (1, 2, 3, 4, 5) белгиңиз.

6.	Мен музыка укканды жакшы көрөм.	
7.	Эгер жакшы окубасам, мектептен чыгарылам.	
8.	Досторум башка мектептерде окушат.	
9.	Кээ бир эс алуу күндөрү түшкө чейин уктайм.	
10.	Дем алыш күнү апама жардам берем.	

В. Бош орундарды толуктаңыз.

11. _____ убактым болгондо, таза _____ сейилдегенди жактырам.
 а. кээ бир, болуп
 б. бош, сууда
 в. кээде, абада
 г. качан, абада
12. Кээде _____ көрөм, кээде үй _____ .
 а. тапшырма, чачам
 б. телевизор, жыйнаым
 в. радио, тазалайм
 г. жардам, саякат кылам
13. Кээ бир балдар _____ болсо, дароо _____ чуркашат.
 а. бош, оюнга
 б. тентек, сабакка
 в. бош, тамакка
 г. убактысы, тез
14. Кээ бир күндөрү _____ бизге көп _____ берилет.
 а. мугалимдерден, буйрук
 б. сабактардан, тапшырма
 в. мектептен, акча
 г. үйдөн, тамак

Г. Маалыматтардын туура же ката экенин белгиңиз.

		Ката
15.	Мен компьютерде оюн ойногонду жакшы көрөм.	
16.	Менин мектебимдеги балдар жакшы окушат.	
17.	Досторум менен бат-бат көрүшүп турам.	
18.	Комузда көптөгөн күүлөрдү чертем.	
19.	Эгер адам иш кылгысы келсе, ага сөзсүз убакыт табат.	
20.	Комуздан башка аспаптарды да чертем.	

Д. Төмөнкүлөрдүн ичинен тексттин мазмунуна туура келбегенин белгиңиз.

20. Тексттеги кыз .....

- а. тапшырмаларын дайыма аткарганга аракет кылат.
- б. үй иштерин баарын өзү жасайт.
- в. улуттук музыкалык аспапта ойнойт.
- г. абдан чарчаган күндөрү жөн гана эс алат.

Е. Төмөнкүлөрдүн ичинен тексттин мазмунуна туура келгенин белгилеңиз.

21. Гимназияда .....

- а. жалкоо окуучулар көп.
- б. жуманын ар бир күнү сабак болот.
- в. окуучулар жаман баа албаганга тырышышат.
- г. бир жылда 3 жоу каникулга чыгышат.

Ё. Төмөндөгү сөз айкаштары мааниси боюнча бириктиргиле.

22.	Биз иш күндөрү	а	жана көңүлдүү өткөрүш керек.	
23.	Бош убактарда	б	компьютерден аткарам.	
24.	Кээ бир тапшырмаларды	в	абдан чарчайбыз.	
25.	Бош убакытты пайдалуу	г	музыка укканды жакшы көрөм.	
Жообу	22.	23.	24.	25.

Адабияттар

1. Кыргыз-Түрк “Манас” университетиндеги кыргыз тилин окутуунун жаңычыл усул-ыкмалары №2 Бишкек-2012
2. “Алтын көпүрө” Кыргыз тили окуу китеби. А1, А2. Бишкек 2016
3. “Алтын көпүрө” Кыргыз тили көнүгүүлөр китеби. А1, А2. Бишкек 2016
4. DEMİREL, ÖZCAN (1991), Yabancı Dil Öğretimi (İlkeler, Yöntemler, Teknikler), Ankara
5. DEMİREL, ÖZCAN (2002), Türkçe Öğretimi, Ankara